

WILHELM
STENHAMMAR
1871-1927

Reverenza

Källkritisk utgåva av/Critical edition by Finn Rosengren

Levande musikarv och Kungl. Musikaliska Akademien

Syftet med Levande musikarv är att tillgängliggöra den dolda svenska musikskatten och göra den till en självklar del av dagens repertoar och forskning. Detta sker genom notutgåvor av musik som inte längre är skyddad av upphovsrätten, samt texter om tonsättarna och deras verk. Texterna publiceras i projektets databas på internet, liksom fritt nedladdningsbara notutgåvor. Huvudman är Kungl. Musikaliska Akademien i samarbete med Musik- och teaterbiblioteket och Svensk Musik.

Kungl. Musikaliska Akademien grundades 1771 av Gustav III med ändamålet att främja tonkonsten och musiklivet i Sverige. Numera är akademien en fristående institution som förenar tradition med ett aktivt engagemang i dagens och morgondagens musikliv.

Swedish Musical Heritage and The Royal Swedish Academy of Music

The purpose of Swedish Musical Heritage is to make accessible forgotten gems of Swedish music and make them a natural feature of the contemporary repertoire and musicology. This it does through editions of sheet music that is no longer protected by copyright, and texts about the composers and their works. This material is available in the project's online database, where the sheet music can be freely downloaded. The project is run under the auspices of the Royal Swedish Academy of Music in association with the Music and Theatre Library of Sweden and Svensk Musik.

The Royal Swedish Academy of Music was founded in 1771 by King Gustav III in order to promote the composition and performance of music in Sweden. Today, the academy is an autonomous institution that combines tradition with active engagement in the contemporary and future music scene.

www.levandemusikarv.se

Huvudredaktör/Editor-in-chief: Anders Wiklund
Notgrafisk redaktör/Score layout editor: Anders Högstedt
Textredaktör/Text editor: Edward Klingspor

Levande musikarv/Swedish Musical Heritage
Kungl. Musikaliska Akademien/The Royal Swedish Academy of Music
Utgåva nr 2551/Edition no. 2551
2026
Notbild/Score: Public domain. Texter/Texts: © Levande musikarv
979-0-66166-891-6

Levande musikarv finansieras med medel från/Published with financial support from Kungl. Musikaliska Akademien, Kungl. Vitterhetsakademien, Marcus och Amalia Wallenbergs Stiftelse, Statens Musikverk, Riksbankens Jubileumsfond, Barbro Osher Pro Suecia Foundation, Riksantikvarieämbetet och Kulturdepartementet.
Samarbetspartners/Partners: Musik- och teaterbiblioteket och Svensk Musik.

Orkesterbesättning/Orchestra

Flauto I, II,

Oboe I, II

Clarinetto I, II in B

Fagotto I, II

Corno I, II, III, IV in F

Violini I

Violini II

Viole

Violoncelli

Contrabassi

Musical score for measures 7-13. The score includes parts for Violin I (VI. I), Violin II (VI. II), Viola (Vle), Violoncello (Vc.), and Contrabasso (Cb.).

- VI. I:** Starts with a triplet of eighth notes, followed by a melodic line with a first ending bracket. Dynamics include *dolce* and *dolcissimo*.
- VI. II:** Similar to VI. I, with *dolce* and *dolcissimo* dynamics.
- Vle:** Features a mix of *pizz.* and *arco* techniques. Dynamics range from *p* to *mf*.
- Vc.:** Includes a *pizz. arco* section with triplets and a *dolcissimo* section with hairpins.
- Cb.:** Provides a bass line with dynamics *p* and *mf*.

Musical score for measures 14-19. The score includes parts for Violin I (VI. I), Violin II (VI. II), Viola (Vle), Violoncello (Vc.), and Contrabasso (Cb.).

- VI. I:** Features a *mfz* section with triplets, followed by a *dolce* section with triplets, and ends with a *pizz.* section.
- VI. II:** Similar to VI. I, with *p* dynamics and *pizz.* sections.
- Vle:** Includes *mf* and *p* dynamics, with *pizz.* and *arco* techniques. A *f* dynamic appears in measure 14.
- Vc.:** Features *mf* and *p* dynamics with triplets.
- Cb.:** Provides a bass line with dynamics *f* and *p*.

34

VI. I

VI. II

Vle

Vc.

Cb.

cresc.

mf cresc.

f

fz

ff

3

div.

cresc.

mf cresc.

f

fz

ff

cresc.

mf

f

3

fz

f

fz

ff

cresc.

mp

tutti gli altri

f

tutti

fz

fz

40

VI. I

VI. II

Vle

Vc.

Cb.

dim.

p

pp

3

unis.

dolce

espress.

div.

espress.

pp

unis.

dolce

div.

espress.

dim.

p

pp

3

3

3

pp

3

pp

59

Fl.

Ob.

Cl. (B)

Fag.

Cor. (F)

VI. I

VI. II

Vle

Vc.

Cb.

pizz. *f* *fz* *f* *ff* *pp*

mf *cresc.* *fz* *dim.* *p* *più p*

mf *cresc.* *fz* *dim.* *p* *più p*

pizz. *f* *fz* *f* *ff* *pp*

mf *dolce* *cresc.* *fz* *dim.* *p* *più p* *pp*

tutti div. *pizz.* *f*

arco *3* *3* *pizz.* *1. arco* *3*

65 **6** Lo stesso tempo, molto elastico

Fl.

Ob. *f* a 2

Cl. (B) *f* a 2

Fag. *f* *fz > p*

Cor. (F) *mf* *cresc.* *fz* 3

6 Lo stesso tempo, molto elastico

VI. I

VI. II

Vle

Vc.

Cb. arco div. *ppp*

70

Fl. *mp cresc.* *ff* *p scherzando*

Ob. *p scherzando*

Cl. (B) *p* *mf* *p scherzando*

Fag.

Cor. (F) *p* *mf* *pp*

VI. I *tutti con sord. div.* *ppp* *mf* *dim.* *ppp*

VI. II *tutti con sord. div.* *ppp* *mf* *dim.* *ppp*

Vle *tutti div.* *ppp*

Vc. *tutti div. in tre parti pizz.* *mf*

Cb.

Detailed description: This page of a musical score, numbered 70, features eight staves for various instruments. The Flute (Fl.) staff begins with a melodic line marked *mp cresc.*, followed by a sixteenth-note run, and then a fortissimo (*ff*) section. The Oboe (Ob.) and Clarinet in B (Cl. (B)) staves have similar melodic lines, with the Clarinet starting at *p* and *mf*. The Bassoon (Fag.) staff is mostly silent. The Horns in F (Cor. (F)) have a sustained harmonic line starting at *p* and ending at *pp*. The Violin I (VI. I) and Violin II (VI. II) staves play a rhythmic pattern with dynamics *ppp*, *mf*, *dim.*, and *ppp*, marked *tutti con sord. div.*. The Viola (Vle) staff has a sustained line at *ppp*, marked *tutti div.*. The Violoncello (Vc.) and Contrabass (Cb.) staves have a pizzicato accompaniment starting at *mf*, marked *tutti div. in tre parti pizz.*. The Flute part includes markings for *a 2* and *6*.

75

Fl. *f* *a 2*

Ob. *ff* *a 2*

Cl. (B) *f* *ff*

Fag. *ff* *fz > p*

Cor. (F) *p* III. *f* *mf* *cresc.* 3

80

Fl. *mp cresc.* 6 *ff* *dim.* *p*

Ob. I. *ppp* *p* *p*

Cl. (B) I. 6 *p* *mf*

Fag. *ppp*

Cor. (F) 3 *fz > p* *f* *dim.* *pp*

VI. I *ppp* *f* *dim.*

VI. II *ppp* *f* *dim.*

Vle. *mf* *div. in tre parti pizz.*

Vc. *arco div.* *ppp*

85 *scherzando*
p scherzando

8

Fl. *f*

Ob. I. *scherzando*
f

Cl. (B) *scherzando*
p scherzando
f

Fag. *f*

Cor. (F) *p*

VI. I *ppp*
senza sord.
p

VI. II *ppp*
senza sord.
p

Vle arco
p

Vc. *p*

Cb.

Detailed description: This page of a musical score contains measures 85 through 90. The woodwind section includes Flute (Fl.), Oboe (Ob. I.), Clarinet in B-flat (Cl. (B)), and Bassoon (Fag.). The string section includes French Horn (Cor. (F)), Violin I (VI. I), Violin II (VI. II), Viola (Vle), Violoncello (Vc.), and Contrabass (Cb.). The score is in a key with two flats and a 3/4 time signature. The tempo is marked 'scherzando'. The dynamics range from pianissimo (ppp) to fortissimo (f). A rehearsal mark '8' is placed above measure 88. The Flute part starts with a dynamic of *p* and changes to *f* at measure 88. The Oboe part starts with a dynamic of *f* at measure 88. The Clarinet part starts with a dynamic of *p* and changes to *f* at measure 88. The Bassoon part starts with a dynamic of *f* at measure 88. The French Horn part has a dynamic of *p* at measure 88. The Violin I and II parts start with a dynamic of *ppp* and change to *p* at measure 88. The Viola part starts with a dynamic of *p* at measure 88. The Violoncello part starts with a dynamic of *p* at measure 88. The Contrabass part is silent throughout the measures.

103 10

Fl. *ff fz*

Ob. *ff fz*

Cl. (B) *ff fz f cresc. ff*

Fag. *ff fz ffz > p*

Cor. (F) *f cresc. ff dim. mp dim.*

VI. I *f pizz. ff mf cresc.*

VI. II *f pizz. ff mf cresc. arco f p*

Vle *f pizz. ff mf cresc. arco f p*

Vc. *f pizz. ff ff p f p*

Cb. *p f p*

10

109

Fl. *mp cresc.* *a 2* *ff* *f* *dim.*

Ob.

Cl. (B) *p cresc.* *f* *dim.* *p*

Fag. *I.* *dim.* *pp*

Cor. (F) *f* *dim.* *III.* *f* *dim.*

VI. I *arco* *pp* *f* *f* *pizz.*

VI. II *pp* *f* *f* *pizz.*

Vle *pp* *f* *f* *pizz.*

Vc. *ppp*

Cb. *ppp*

11

Fl. I. *p* *pp*

Ob. *pp* *mp*

Cl. (B)

Fag. I. *pp*

Cor. (F) I. *p dim.* *ppp*

Cor. (F) III. *p dim.* *ppp*

11

VI. I arco *dolce espr.* *dim.* *pp* *più pp*

VI. II arco *dolce espr.* *dim.* *ppp* *div.*

Vle arco *dolce espr.* *dim.* *pp* *più pp* *div.*

Vc. *div.* *dolce espr.* *dim.* *pp* *più pp*

Cb.

121 *grazioso scherzando*

Fl. *p*

Ob. I. *p*

Cl. (B) *a 2* *mf* *p* *p* *p*

Fag. *p* *p* *p* *p* *p* *cresc.*

Cor. (F) II. *mp* I. *p* II. *p* IV. *mp*

VI. I *grazioso* *p* *cresc.*

VI. II *poco cresc.* *dolce* *cresc.*

Vle *poco cresc.* *dolce*

Vc. *poco cresc.* *p* *dolce* *pizz.*

Cb. *pizz.* *p*

Detailed description: This page of a musical score, numbered 121, is titled "grazioso scherzando". It features a woodwind section (Flute, Oboe, Clarinet in B, Bassoon, and Cor in F) and a string section (Violin I, Violin II, Viola, Violoncello, and Contrabass). The woodwinds play various melodic and harmonic parts, often marked with dynamics like *p* (piano) and *mf* (mezzo-forte). The strings provide a rhythmic and harmonic accompaniment, with Violin I and II marked *grazioso* and *poco cresc.*, and Violoncello and Contrabass marked *p* and *pizz.* (pizzicato). The score includes first and second endings for the Oboe and Bassoon, and first and second endings for the Cor in F. The overall mood is light and playful, consistent with the "scherzando" tempo marking.

136

Fl.

Ob.

Cl. (B)

Fag.

Cor. (F)

VI. I

VI. II

Vle

Vc.

Cb.

f *dim.* *p* *dolce* *più p* *molto p*

f *dim.* *mf* *dim.* *p* *dolce* *più p* *molto p*

f *dim.* *mf* *dim.* *p* *dolce* *più p* *molto p*

f *p*

f *p*

f *p* *3* *3* *3* *pizz.* *p*

f *dim.* *p* *3* *arco* *3* *pizz.* *p*

f *p* *pizz.* *arco* *pp*

142 **13** *pp espress. cresc.*

Fl. *pp* *dolce* *cresc.*

Ob. *pp* *p* *dolce* *p cresc.*

Cl. (B) *pp espr. cresc.* *pp* *p cresc.*

Fag. *pp* *dolce* *cresc.*

Cor. (F) *pp* *dolce* *p cresc.*

13

VI. I *cresc.*

VI. II *espr. cresc.* *pp* *dolce* *dolce* *cresc.*

Vle *arco* *dolce* *cresc.*

Vc. *div.* *arco* *pp espr. cresc.* *dolce* *cresc.*

Cb. *pp* *p dolce* *cresc.*

Detailed description of the musical score: The score is for measures 142-145. It features woodwinds (Flute, Oboe, Clarinet in B-flat, Bassoon, Cor Anglais in F), strings (Violin I, Violin II, Viola, Violoncello, Contrabass), and brass (Trumpet in F). The woodwinds and strings play a rhythmic pattern of eighth notes, often in triplets. Dynamics range from pianissimo (pp) to piano (p). Articulations include accents and slurs. The woodwinds have specific markings like 'espr.' (espressivo) and 'dolce' (softly). The strings are marked 'arco' (arco) and 'div.' (divisi). The brass instruments have a more sustained, harmonic role.

14

Fl. *dim.* *pp*

Ob. *dim.* *p dim.* I.

Cl. (B) *dim.* *pp* I.

Fag. *dim.* *pp* I.

Cor. (F) *dim.* *p* II. *pp*

dim. *pp* IV.

14

VI. I *dim.* *pp* *pp*

VI. II *dim.* *pp* *ppp* *pp* *ppp*

Vle *dim.* *pp* *p* *ppp*

Vc. *dim.* *pp* *morendo* *pppp* *pp*

Cb. *dim.* *pp* *dim.* *ppp*

155

Fl. *pp* *p cresc.*

Ob. I. *p* *p cresc.*

Cl. (B) *mp* *p* *p cresc.*

Fag. *p* *p* *f* *p cresc.*

Cor. (F) *mf* *f*

VI. I *più pp* *ppp cresc.* *mf cresc.*

VI. II *sempre ppp* *cresc.* *mf cresc.*

Vle *sempre ppp* *cresc.* *mf* *f* *pizz.* *arco*

Vc. *ppp* *mf* *f* *pizz.*

Cb. *dim.* *ppp* *f* *pizz.*

160

Fl. *fz* *f* *f* *fz* *fz*

Ob. *fz* *f* *f* *fz* *fz*

Cl. (B) *f* *f* *fz* *fz* *fz*

Fag. *f* *f* *fz* *fz* *fz*

Cor. (F) *p cresc.* *f* *fz* *p cresc.* *f* *fz*

15

VI. I *fz* *f* *fz* *fz*

VI. II *fz* *f* *fz* *fz*

Vle *fz* *f* *fz* *fz*

Vc. *arco* *fz* *f* *pizz.* *f* *arco* *fz* *f* *pizz.* *f* *fz*

Cb. *fz* *fz* *f* *fz* *fz* *f* *fz* *fz*

165

Fl. *fz* *fz* *fz* *f* *f*

Ob. *fz* *fz* *fz* *fz* *f*

Cl. (B) *fz* *fz* *fz* *fz* *fz* *fz* *f* *f*

Fag. *fz* *fz* *fz* *fz* *fz* *p* *ff* *p* *ff*

Cor. (F) *fz* *fz* *fz* *p* *ff* *ff*

Vl. I *fz* *fz* *fz* *fz* *f* *fz più f* *ff espress.*

Vl. II *fz* *fz* *fz* *fz* *f* *fz più f* *ff espress.*

Vle *fz* *fz* *fz* *f* *fz più f* *ff espress.*

Vc. *fz* *fz* *fz* *fz* *f* *fz* *f* *ff espress.* *div. arco*

Cb. *fz* *fz* *fz* *fz* *fz* *ff* *ff*

Detailed description: This page of a musical score covers measures 165 to 170. It features a woodwind section (Flute, Oboe, Clarinet in B-flat, Bassoon), a brass section (Coronet in F), and a string section (Violin I, Violin II, Viola, Violoncello, Double Bass). The woodwinds and strings play a rhythmic pattern of eighth notes, often in triplets, with dynamic markings ranging from *fz* (forzando) to *ff* (fortissimo). The brass section plays a similar rhythmic pattern, also with dynamic markings. The string section consists of six staves, with Violin I and II, Viola, and Violoncello playing a continuous eighth-note accompaniment, and Double Bass playing a similar pattern. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

175

Fl. *ff* *f* *mf* *p* *pp* I.

Ob. *ff*

Cl. (B) *ff* *f*

Fag. *fz* *ff* *dim.* *p*

Cor. (F) *fz* *ff* *dim.* *ppp*

VI. I *fz* *f* *pp* *pp* arco

VI. II *fz* *f* *pp* *pp* arco

Vle *fz* *f* *pp* *pp* arco

Vc. *fz* *f* *pp* *pp* arco

Cb. *fz* *pp* pizz.

Detailed description: This page of a musical score covers measures 175 to 180. It features a woodwind section (Flute, Oboe, Clarinet in B-flat, Bassoon) and a string section (Violin I, Violin II, Viola, Violoncello, and Contrabass). The woodwinds play melodic lines with dynamic markings ranging from fortissimo (ff) to pianissimo (pp). The strings provide harmonic support, using techniques like pizzicato (pizz.) and arco (arco) with dynamic markings from fortissimo (f) to pianissimo (pp). The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic hairpins.

Wilhelm Stenhammar

Wilhelm Stenhammar (1871–1927) tillhör de stora namnen i svensk musikhistoria – i dag mest känd som tonsättare, under sin korta livstid lika respekterad som pianist och dirigent. Det hör till saken att Stenhammar var verksam när det moderna musiklivet formades, och de främsta namnen under denna epok har aldrig förlorat sin lyskraft. För Stenhammars del illustreras det av de kompositioner som stadigt behållit sin plats som repertoarverk, i första hand hans första pianokonsert (b-moll), *Två sentimentala romanser* för violin och orkester, pianoverket *Sensommarnätter*, solosånger som ”Flickan kom från sin älsklings möte” samt körsångerna ”Sverige” och ”I seralliets have”.

Wilhelm Stenhammar skaffade sig en gedigen och framför allt bred musikalisk skolning: pianostudier vid Richard Anderssons musikskola, orgel för Wilhelm Heintze och August Lagergren, kontrapunkt för Joseph Dente, komposition för Emil Sjögren och Andreas Hallén. Som så många andra svenska musikstudierande vid denna tid, och tidigare, för Stenhammar också utomlands, till Berlin för pianostudier.

Redan under studietiden började Stenhammar framträda som pianist, men också komponera. Som pianist inledde han ett samarbete med violinisten Tor Aulin och dennes stråkkvartett som skulle komma att utveckla kammarmusicerande i Sverige. Deras turnéer runt om i landet är legendariska.

Stenhammar var dirigent för kören Filharmoniska sällskapet i Stockholm 1897–1900. 1902 var han med att grundade det som idag benämns Kungliga Filharmonikerna i Stockholm. Han dirigerade i perioder också vid Kungl. Teatern och var åren 1907–22 konstnärlig ledare för dåvarande Göteborgs orkesterförening. Wilhelm Stenhammar komponerade parallellt med sin verksamhet som pianist och dirigent. Periodvis tog dock de sistnämnda engagemangen över, men som fulltecknad musiker och dirigent behövde han å andra sidan inte komponera på beställning såsom flera av hans tonsättarkolleger tvingades till.

Wilhelm Stenhammar blev invald som ledamot nr 501 i Kungl. Musikaliska akademien den 29 november 1900.

© *Gunnar Ternhag*, Levande musikaer

Reverenza

Wilhelm Stenhammars orkesterverk Reverenza ingick ursprungligen som andra sats i den första versionen av Serenad för orkester op. 31. Efter uruppförandet i Stockholm 1914 med Hovkapellet var Stenhammar inte nöjd med sitt verk. Några år senare gjorde han en genomgripande omarbetning, vilket bl.a. resulterade i att Reverenza uteslöts. Den nya versionen av serenaden fick sitt första fullständiga framförande år 1920 i Göteborg med Göteborgs symfoniorkester. Det är i den nya formen verket därefter kommit att framföras.

Varför Stenhammar valde att lyfta ut satsen vet vi inte, han kanske helt enkelt upplevde verket som för långt. En annan möjlighet är att han med sin starka självkritik fann Reverenza-satsens humoristiska blandning av sirlig elegans och burleskeri oförenlig med uttrycket i resten av verket. Medan Serenaden blivit ett ofta framfört repertoarverk har Reverenza endast upplevt enstaka framföranden som separat orkesterstycke, och detta är första gången verket publiceras.

I Levande musikaer utgåva av orkesterserenaden beskrivs tillkomsten av verket mer ingående. Än mer omfattande läsning erbjuds i Bo Wallners stora biografi *Wilhelm Stenhammar och hans tid* (Norstedt, 1991), som ägnar ett helt kapitel åt serenaden. Där ingår även ett avsnitt om Reverenza.

© *Finn Rosengren*, Levande musikaer

Wilhelm Stenhammar

Wilhelm Stenhammar (1871–1927) is among the great names in Swedish music history – now mostly remembered as a composer, but equally respected as a pianist and conductor during his short life. Part of this is due to the fact that Stenhammar was active during the formation of modern musical life, and the foremost names of this period have never lost their radiance. For Stenhammar's part, this is illustrated by the compositions that have consistently kept their places as repertoire pieces, on the first hand his first piano concerto (B flat minor), *Två sentimentala romanser* ('Two Sentimental Romances') for violin and orchestra, the piano piece *Sensommarnätter* ('Late Summer Nights'), solo songs such as 'Flickan kom från sin älsklings möte' ('The Girl Came from Meeting Her Lover' and the choral songs 'Sverige' ('Sweden') and 'I seralliets have' ('In the Seraglio Garden').

He acquired a musical education that was both sound and extensive: piano studies at Richard Andersson's School of Music, organ for Wilhelm Heintze and August Lagergren, counterpoint for Joseph Dente, composition for Emil Sjögren and Andreas Hallén. Like so many other Swedish music students at the time, and earlier, he also travelled abroad, to Berlin, to study piano.

Stenhammar started performing as a pianist during his studies, and also began composing. As a pianist, he began collaborating with the violinist Tor Aulin and his string quartet, which would come to develop chamber music in Sweden. Their tours around the country are legendary.

He was a conductor for the Stockholm Philharmonic Society choir from 1897 to 1900. In 1902, he was among the founders of what is now known as the Royal Stockholm Philharmonic Orchestra in Stockholm. He also conducted at the Royal Opera and was artistic director of what was then the Gothenburg Orchestra Association from 1907 to 1922.

In tandem with his career as a pianist and conductor, Stenhammar was a composer. However, the former activities would periodically eclipse his other work, but as a fully-fledged musician and conductor, he was not forced to compose on commission, as many of his colleagues were.

On November 29, 1900 Wilhelm Stenhammar was elected to the Royal Academy of Music as member No. 501.

© *Gunnar Ternhag*, Levande musikarv
Transl. Martin Thomson

Kritisk kommentar

Källmaterial

A1 Huvudkälla. Partitur i Stenhammars autograf. Musik- och teaterbiblioteket, Stockholm. Accessionsnummer saknas. Manuskript med 18 sidor paginerade 23–40, varav Reverenza upptar sidorna 24–40. Dessa manuskriptsidor ingick ursprungligen i partituret till den första versionen av Serenad F-dur op. 31, den version som uruppfördes 1914. Vid Stenhammars omarbetning av verket några år senare lyftes Reverenza ut ur serenaden och sparades som ett självständigt orkesterstycke, medan resten av autografen tycks ha förkommit. Den första sidan i manuskriptet, paginerad som 23, utgör sista sidan i serenadens första sats. Stycket är betecknat ”Reverenza.”

Partiturruppställningen följer nutida praxis med undantag för hornen, som är placerade mellan klarinetter och fagotter. Blåsarstämmorna är parvis ihopskrivna på notsystemen. I verkets första avsnitt (t.o.m. takt 64), som är skrivet för endast stråkar, saknas notsystem för blåsarna. I detta avsnitt har en mängd ändringar gjorts, framför allt vad gäller fördelningen mellan soli och övriga spelare i stråkstämmorna. Om detta gjordes före eller efter uruppförandet går inte att avgöra utan ytterligare material.

A2 Klaverutdrag i Stenhammars autograf. Musik- och teaterbiblioteket, Stockholm. Accessionsnummer *1939/1811. Manuskript med 6 sidor, varav Reverenza upptar sidorna 1–5. Sista sidan är tom. Stycket saknar egentlig titel, utan är endast betecknat som ”N° 2”. Efter styckets slut står ”Attacca N° 3”. Ursprungligen skrivet med blyerts, sedan ifyllt med tusch. På några ställen är instrumentangivelser utsatta.

S Handskrivna orkesterstämmor. Göteborgs Konserthus. Detta är ett komplett orkestermaterial till Serenad F-dur. Det skrevs ut till uruppförandet i Stockholm 1914 av verkets första version. Efter Stenhammars omarbetning inrättades materialet efter den nya versionen genom inklistrade lappar, inlagda sidor, och i några fall nya stämmor. Reverenzasatsen är dock fullt läslig. De ändringar som tonsättaren gjorde i **A1** är införda även här.

Levande Muskarvs utgåva bygger på huvudkällan, **A1**, som är noterad med Stenhammars sedvanliga noggrannhet och som är så gott som felfri.

Även **S** får betraktas som en auktoritativ källa, eftersom det var Stenhammar själv som ledde framförandet 1914. Den har fått ge stöd vid några oklara ställen i **A1**.

Några notationsmässiga detaljer

Crescendon och diminuendon anges både med orden *cresc.* och *dim.* och med pilar. Textvarianten används främst vid längre förlopp, medan pilarna i regel anger snabbare förändringar. På några ställen står först ordet *cresc.* och litet senare en crescendopil, vilket måste indikera att crescendot ges en extra skjuts på slutet.

För snabba och kraftiga diminuendon använder sig Stenhammar ofta av ett slags kombinationstecken, där en pil följer omedelbart efter ordet *dim.* eller där ordet till och med är inskrivet i öppningen på pilen.

dim. > eller *dim.* >

Dessa kombinationstecken har undvikits i utgåvan. I stället har utgivaren valt antingen text eller pil beroende på sammanhanget. Detta har skett utan kommentar i de enskilda fallen.

Ordet *dolce* används några gånger självständigt, alltså utan att någon annan nyansbeteckning är utsatt. Det används då i sammanhang där en svag nyans måste vara avsedd.

Stenhammar är mycket sparsam med ”säkerhetsförtecken”, alltså sådana förtecken som är utsatta i takterna närmast efter takter med tillfälliga förtecken och vars syfte är att bekräfta att tonartens ordinarie förtecken åter skall gälla. Vid några tillfällen har utgivaren tillfogat sådana förtecken för tydlighetens skull.

Däremot har Stenhammar för vana att upprepa tillfälliga förtecken efter överbindning till ny takt. Detta skrivsätt har enligt Levande Musikarvs riktlinjer inte följts i utgåvan.

Kommentarer

Utöver de ovan beskrivna principerna för editionen gäller följande:

- Partiturruppställningen i **A1** med hornen mellan klarinetter och fagotter har ändrats till den numera gängse.
- Transponeringarna i **A1** har bibehållits.
- Klaverna i **A1** har bibehållits i utgåvans partitur. I stämmaterialet har utgivaren dock vid ett par tillfällen föredragit andra klaver för fagotterna än dem som Stenhammar använt i **A1**, där fagotterna är sammanskrivna på ett system och alltså måste noteras med gemensam klav.
- Beteckningen *a due* har ersatts med *a 2*.
- Beteckningen *1° solo* har standardiserats till *1. solo*.
- Repetitionssiffrorna är hämtade från **A1** och **S**.
- Kommentarererna nedan avser huvudkällan **A1**, om inte annat anges.

<i>Takt</i>	<i>Stämman</i>	<i>Kommentar</i>
31	un cello solo	Att denna insats skall spelas av en solocello förbryllar något, när Vl. II och Vle gli altri, som har likartade stämmor, är koriskt besatta. Utg. har ändå valt att respektera anvisningen <i>un cello solo</i> , eftersom det sedan står <i>tutti</i> vid insatsen i 37 och eftersom S har identiska anvisningar.
58–59	Vl. I, II, Vle, Vc. gli altri	Ursprungligen stod det <i>poco cresc.</i> i 58 och <i>p</i> i 59, sedan justerade Stenhammar upp anvisningarna till <i>cresc.</i> resp. <i>mf</i> .
61	Vc. solo	<i>arco</i> tillfogad i analogi med Vl. I soli och Vla sola.
76	Cl.	Staccatopunkt tillfogad på sista noten i analogi med 65 och 168.

127–128	Cl. I	Legatobågen tillfogad i analogi med 125, 165 m.fl. ställen.
135	Vl. I, II	Den andra bågen ser ut att vara tillskriven i efterhand.
142–143	Fag., Cor. I, II	En anvisning <i>cresc.</i> mellan <i>pp</i> och crescendopilen har ignorerats.
165	Vle	Näst sista tonen ser ut som ett h, bör vara c.
173	Fag.	En anvisning <i>cresc.</i> mellan <i>mf</i> och crescendopilen har ignorerats.
178	Ob. II	Här finns en anvisning om byte till engelskt horn inför den följande satsen. Denna har givetvis ignorerats.

© Finn Rosengren, Levande Musikarv